

Jämtländskt värvete strax efter axgång. Foto: Hanna Appelros

Ur innehållet

Fler baljväxter i grönfodret: sid 3

Energi i fokus på ekomjölkgård: sid 4-5

Hos Roslunds potatis: sid 6-7

Smakstart för bättre lönsamhet: sid 8

3 frågor

till Anna Ellström

lantbrukarnas kontaktperson på KRAV

Har konsumenternas intresse för ekologiska produkter tillräcklig ökningstakt?

- Det är en god ökning både inom produktion, efterfrågan och försäljning av KRAV-godkända livsmedel. Det är vi nöjda med. Men för att nå vår vision "All produktion och konsumtion är hållbar och kommer från en frisk jord" behöver fler välja mer ekologiska livsmedel.

Vilken är den största utmaningen för ekologiska marknaden 2012?

- Sett till konsumtionen behöver vi nå nya grupper. Det finns ett stort intresse för god mat, hälsa och kvalitet i Sverige. KRAV har en roll att kommunicera att ekologiskt inte bara ger miljönytta utan också smakar gott.

- Det gäller att intresset för att öka efterfrågan på ekologiska livsmedel finns i hela kedjan från jord till bord. KRAV har numera kontaktpersoner

för exempelvis butiker och restauranger. Det är viktigt för personal i till exempel butik att ha kunskaper om vad det är för skillnad mellan ekologiskt och konventionellt. Att KRAV är kvalitet.

- För lantbrukets del är det en utmaning att öka odlingen av ekologisk spannmål och trindsäd. När ekologisk mjölk- och äggproduktion ökar så ökar behovet av att kunna köpa kraftfoder.

Vilka är de viktigaste trenderna?

- Hälsotrenden kring mat håller i sig. Från att tidigare ha handlat mer om exempelvis fettsnål mat tar sig trenden nu uttryck i att fler människor vill ha "naturlig" mat på olika sätt. Gifter och kemikalier oroar och då är ekologiskt ett givet alternativ.

Kontakt:

Anna Ellström
Telefon 018-17 48 15
anna.ellstrom@krav.se

EKObruk

Tidningen är ett samarbetsprojekt inom Landsbygdsprogrammet för jordbruket i Norrbotten, Västerbotten, Västernorrland, Jämtland, Gävleborg och Dalarna. Tidningen finansieras gemensamt av Sverige och EU. Den utkommer med fyra nummer per år och vänder sig till dig som är intresserad av ekologiskt lantbruk. Detta nummer sänds till alla som sänt in SAM-ansökan 2010.

Kostnadsfri prenumeration kan beställas hos Gun Bernes, postadress se nedan, eller via e-post gun.bernes@njv.slu.se

Adress: Ekobruk Norr, SLU/NJV, 901 83 Umeå

Ansvarig utgivare: Mats Hindström, Länsstyrelsen Gävleborg, 026-17 11 33

Grafisk form: DietmarDesign

Tryck: Elanders Sverige AB

Redaktionskommitté:

Gun Bernes, SLU, 090-786 87 44
Berit Löfgren, Länsstyrelsen Gävleborg, 026-17 11 36
Kristina Homman, Länsstyrelsen Dalarna, 023-818 29
Agneta Andersson, Länsstyrelsen Jämtland, 063-14 60 48
Anna Tjell, Länsstyrelsen Västernorrland, 0611-34 90 12
Per-Göran Persson, Länsstyrelsen Västerbotten, 090-10 82 55

Fler baljväxter i grönfodret positivt

Foto: Agneta Andersson

Testodling av grönfoder i Ocke.

En av de viktigaste slutsatserna från årets fältvandringar i Jämtland är att det är en god idé att odla flera sorters baljväxter i grönfodret, säger Per-Erik Nemby. De olika arterna reagerar olika på årsmånen och mångfald ger en större säkerhet.

I början på augusti var det fältvandring på två gårdar i Östersunds och Åre kommun, som under våren fått grönfoderutsäde att så på prov. Fältvandringarna genomfördes i Rikare odlingslandskaps regi.

Olika blandningar provade

Båda gårdarna har under många års tid hållit sig till havre/ärtgrönfoder som insåningsgröda, men testar i år att även så blandningarna vicker/havre/korn respektive åkerböna/havre/korn. Båda blandningarna skulle fungera för både grödkod 13 och 80, dvs innehålla max 50 % baljväxter. Viktsandelen utsäde av både vicker och åkerböna i blandningen blev 42 % respektive 47 % på gårdarna och lika delar havre och korn. Hur har odlingen gått?

Vicker en intressant gröda

Vickern har trivts mycket bra i sommar och såg väldigt grön och frodig ut, medan såväl åkerböna som ärt i havre/ärt-blandningen på resten

av fältet var betydligt glesare och mer gulblekgrön. På en av gårdarna hittade man inga knölar på åkerbönan rötter så här blev det ingen kvävefixering, och därmed kvävebrist för åkerbönan. Ärtens ljusgröna färg beror mest troligt på strukturskador i marken, medan vicker verkar klara detta betydligt bättre.

Utsädesmängden påverkar

Per-Erik Nemby som höll i fältvandringarna tycker att utsädesmängden för åkerböna gärna hade fått vara högre då det fanns alltför få plantor, men även ärtplantor var det lite glest med. ”Fåglar har ätit upp delar av ärtutsädet, men vickern har fåglarna inte hittat. Vickerfröna är mindre och mörkare”, säger Per-Erik. ”Utsädesmängden av vicker hade däremot gärna fått vara betydligt lägre. Den skuggar insådden för mycket”. Per-Erik konstaterar också att det är extra viktigt att vicker samodlas med stråstyv spannmål, då vickern i sig själv är mycket vek. I försöken

Foto: Agneta Andersson

Vickern blev frodig men behöver stöd.

odlades en blandning av Ivory havre och Mintu korn som blev både låg och klen och blandningen med vicker låg därför ner.

Blanda med havre

”En del väljer att ha korn i grönfoderblandningarna på grund av dess högre energihalt”, säger Per-Erik, men själv föredrar han havre. Den är mindre struktur känslig, tål lägre pH och skuggar bättre mot ogräs. ”Tyvärr går det ju inte att så in vall i havre i områden med dvärgskottsjuka, men vi känner inte till några fall i Jämtlands län”.

Hanna Appelros
Länsstyrelsen Jämtlands län

Sett i fält

Insådd

Teorin och praktiken stämmer inte alltid överens!

Fjolårets myckna regnande gjorde att en vall i Jämtland inte blev sådd förrän i mitten av augusti, och då i renbestånd. Årets förstaskörd blev följaktligen mycket tunn, men återväxten mycket god och framför allt klöverrik. Detta strider emot samlade erfarenheter från gamla försök, som säger att sent sådd vall ger en mycket liten andel klöver i vallen.

Extremår för spannmål

I år såddes några hektar ekologiskt vårvete redan 29 april i Gevåg, Hammarstrand. Detta etablerade sig jättefint, gick i ax i början av juli och väntas ge en stor kärnskörd och halmskörd i slutet av augusti. Förhoppningen är att det blir bra att baka på.

Text och foto: Hanna Appelros

Mjolkproduktion med helhetstänkande

För snart ett år sedan skrev jag i Norrbruk om Maud och Stellan Strands mjölkföretag i Spöland och de erfarenheter och problem man upplevt vid omläggningen till ekologisk produktion. Deras första hela år med ekomjolk var 2010. Hur har det då gått?

Ekonomi

Intäkts- och utgiftsposter varierar mellan åren och exempelvis en skogsavverkning måste därför justeras till ett "normalår". Mauds och Stellas mjölkintäkter har ökat med ca 40 % vilket ganska precis motsvarar mejeriets tilläggsbetalning för ekologisk mjölk. Kostnaden för kraftfoder har procentuellt ökat ungefär lika mycket, men då Maud och Stellan odlar egen spannmål så blir kostnadsökningen för kraftfoder inte så stor i kronor. Övriga kostnadsposter i resultaträkningen har inte ändrats dramatiskt åt något håll. Att lägga om till ekologisk mjölk behöver där-

för inte bli en så stor omställning om man sedan tidigare har mycket grovfoder i foderstaten och odlar egen spannmål. Det stora steget är att ställa om mentalt. Stöd och erfarenhetsutbyte från kollegor är värdefullt och kan inte nog poängteras.

Energi i fokus

Maud och Stellan har många idéer, bl a om att bli självförsörjande på energi, även om vägen dit är lång. Tidigare hade man problem med återkommande strömavbrott. Sedan flera år tillbaka finns därför ett större reservverk i garaget som back up. Elverket har hög kapacitet och

förutom den egna gården är också grannens mjölkstall samt ytterligare några fastigheter ihopkopplade i ett litet lokalt nät, så när strömmen går fungerar allt som vanligt men kilowattimarna blir dyra.

För fem år sedan tog Stellan upp frågan om vindkraft på ett LRF-möte och man beslöt att utreda förutsättningen för ett lokalt vindkraftverk. Vindelälvens dalgång kantas av höjder på båda sidor och just i Spöland finns en höjd som verkade intressant. En enklare utredning beställdes från SMHI men den visade tyvärr på för dåliga förutsättningar varför idén lades på is.

Biogas

Näringslivsservice på Vännäs kommun har tillsammans med Biofuel Region gjort en förstudie om förutsättningarna för en biogasanläggning med uppgradering till fordonsgas, ivrigt påhejade av LRF med ett antal lantbrukare i spetsen. Tanken är att stallgödsel motsvarande 10-15 GWh och en energigröda motsvarande ytterligare 30 GWh ska processas i anläggningen. Lantbrukarnas incitament att vara med är flera: stallgödseln får ett bättre näringsvärde, den luktar mindre och saneras från ogräsfrön. Dessutom minskar beroendet av fossil energi. Lantbrukarna har bildat Klara biogas ekonomisk förening i syfte att dels tillhandahålla substrat till anläggningen och dels utveckla en biogödselaffär av rötresten. Kalkylen visar ett positivt resultat med en gasproduktion på 30 GWh och förstudien kommer att få en uppföljning.

- Det skulle kännas mycket bra om vår stallgödsel tillsammans med en energigröda resulterar till att vi

I köket hos Maud och Stellan Strand i Västra Spöland.

Ungdjuren går på naturbete vid Vindelälven.

Flispannan som står för gårdens hela värmebehov samt varmvatten vintertid.

Reservverket, en gammal "räddare i nöden".

kan fasa ut fossil energi, menar Stellan. Särskilt om det är en god affär för både plånboken och miljön. Att komma bort från oljeberoendet ligger ju också i linje med KRAV:s vision.

Energieffektivisering

Under mitt besök diskuterade vi energianvändning i största allmänhet och vad man kan göra för att minska den. På gården används 56 000 kWh el per år vilket räcker till två stora bostadshus, ladugården och en stor verkstad. Nu är det inte hela energianvändningen då all värme till bostadshusen och verkstaden samt varmvattnet till ladugården kommer från en flisaneläggning. Utöver detta används ca 10 m³ diesel som innehåller energi motsvarande 100 000 kWh. Sommartid står flisaneläggningen stilla och varmvattnet produceras med el.

När man har "billig" energi i form av egen skog så tänker man kanske inte så mycket på sin energiförbrukning. Energieffektivisering innebär att mindre mängd energi används. En övergång från direktverkande el till fliseldning innebär inte att man energieffektiviserar, men det gör däremot om man tilläggsisolerar eller sänker inomhustemperaturen.

Uppvämt dricksvatten

Vintertid värmer flisaneläggningen vattnet till 65 grader och en beredare höjer temperaturen ytterligare till ca 85 grader. Förutom till disk mm i lagården används det även för att förvärma dricksvattnet till mjölk-korna. Ett examensarbete från SLU visar att det kan vara god ekonomi att förvärma dricksvattnet till +15 till +17 grader. Den energi som annars skulle användas av kon för att värma vattnet i vommen kan då i stället

användas för mjölkproduktion. Om vattnet värms från +5 till +17 grader så ökar mjölkavkastningen med knappt ett kilo mjölk.

Sparsam körning

Ett enkelt sätt att minska sin energianvändning är att tillämpa sparsam körning. Förra hösten hölls en kursdag på Mauds och Stellan's gård. Deltagarna fick utföra olika arbetsmoment med traktor där både tidsåtgång och bränsleförbrukning mättes. Ofta finns en uppfattningen att besparingspotentialen är liten men vi kunde konstatera att arbetsmomenten i regel tog kortare tid och bränsleförbrukningen sjönk vid lugnare och mer välplanerad körning. En bränslebesparing på 15 % är fullt möjligt att uppnå och för den här gården betyder det 15 000 kr per år i reda pengar. Har det blivit så? Stellan har inte följt upp bränsleförbrukningen då det inte har gått ett år sedan kursen hölls, men han menar att han hela tiden tänker på att köra sparsamt.

Ett annat projekt som ska genomföras är att sätta in en stor ventilationstrumma i ladugården och istället för ventilationsfläktar ha självdragsventilation. Det skulle innebära en stor energieffektivisering. Det finns även andra tankar på hur man ska bli effektivare och använda mindre av ändliga resurser. Det är utmärkande för personer som driver utvecklingen framåt mot ett mer uthålligt samhälle och Maud och Stellan är sådana personer.

Text och foto: Ingvar Persson
LRF Konsult Umeå

Sparsam körning med traktor är en god affär.

Fakta

Ändringar i KRAV:s regelverk som kommer är:

1. Alla förare i KRAV-anslutna verksamheter ska vara utbildade i sparsam körning senast 31 december 2014.
2. KRAV-anslutna gårdar ska systematiskt arbeta för minskad användning av fossila bränslen på gården.
3. El som används ska vara förnyelsebar till 100 procent.
4. Stora företag som har en årlig energianvändning (el och fossilt bränsle) på mer än 500 000 kWh eller som har mer än 100 djurenheter ska kartlägga sin energianvändning, ha en plan för energieffektivisering samt följa upp detta med nyckeltal vart femte år.

Ekologisk produktion hos Roslunds potatis

Det var år 1971 som Per-Åke Roslund startade med potatisodling på Nirsgården i Stora Skedvi, berättar sonen Per-Anders när jag besöker gården en fin dag i juli. På Nirsgården finns också eget packeri och skaleri och man distribuerar potatisen i egen regi. Förutom Per-Anders finns fyra anställda i verksamheten.

Odling av Sarpomira

Per-Anders har jobbat i företaget sedan 1993. Odlingen av KRAV-potatis har pågått ungefär lika länge. Förutom potatis odlas också korn och havre på 80 ha egen och arrenderad mark. Därav är ca 30 ha KRAV-certifierad. Potatis odlas på 30 ha och av dessa är en tredjedel KRAV-certifierad. För att kunna hålla en så bra växtföljd som möjligt samarbetar Per-Anders med sin granne Anders Jönsson som också har ekologisk mark.

Marknad

Kunderna finns i Dalarna och det är främst butiker, men även storköpare inom kommuner och restauranger, som köper den ekologiska potatisen. Per-Anders lägger anbud vid kommunala upphandlingar men han tycker att det är krångligt och att det tar mycket tid. Han upplever också ofta att han har svårt att hävda sig mot anbuderna som de stora grossisterna lägger. Konsumenterna

är intresserade av ekologisk potatis och det känns positivt, tycker Per-Anders. Butikskunderna är också beredda att betala det pris som ekologisk potatis har. Storköpare efterfrågar ofta ekologisk potatis men där kan det vara svårt att få ut det merpris som krävs. Just nu är produktionen av ekologisk potatis på Nirsgården i balans med efterfrågan, så i dagsläget planerar man inte att utöka odlingen.

Genomtänkt bekämpning

Den största anledningen till att en del av odlingen drivs ekologiskt är att Per-Anders vill minska på användningen av bekämpningsmedel, både för sin egen personliga del men även för miljöns skull. Han vill också möta efterfrågan på ekologisk potatis och på så sätt få en större kundkrets. Per-Anders tror också att den kunskap han får genom att odla potatis ekologiskt kommer att hjälpa honom i den konventionella potatisproduktionen, eftersom urvalet av kemiska bekämpningsmedel minskar och mer mekaniska och ekologiska metoder måste användas även där.

Rotogräset bekämpas genom att odla gröngödslingsgrödor och att kupa vid rätt tidpunkt när ogräset är som känsligast för mekanisk bekämpning. Att komma ut i rätt tid är viktigt men svårt. Om den mekaniska ogräsbekämpningen görs för sent finns det risk att tistlarna brer ut sig.

Utmaningar med ekologisk potatis

Det finns en hel del utmaningar med att odla ekologisk potatis. Ett av de största hoten är bladmögel och där har sortvalet stor betydelse. En bra sort för ekologisk produktion ska ha hög motståndskraft mot bladmögel, bra smak och ett utseende som tilltalar konsumenten. Konsumenten är ofta konservativ och vill gärna ha King Edward men den svår att odla ekologisikt eftersom den lätt får bladmögel. I år odlar Per-Anders Sarpomira, Princess och Toloka. Sarpomira har mycket hög motståndskraft mot bladmögel, men är ändå ett osäkert kort då den är oprövad hos konsumenten.

För att klara näringsförsörjningen till potatisen gödslar man regelbundet med stallgödsel. Före potatisen odlas också en tvåårig gröngödslingsvall. Kaliumbehovet tillgodoses med Biofer 6-3-12 och kalimagnesia. Det kan vara svårt att ge potatisen rätt mängd näring då det mesta läggs som grundgödsling före sättnings. Per-Anders har som mål att skörden ska nå 25 ton/ha, men det är inte alltid som den nivån nås, vilket ger ett överskott i växtnäring-balansen.

Alla potatisar säljs, de som är små skalas och blir kulpotatis. Man använder alltså inget eget utsäde utan allt köps nytt varje år. Utbudet av friskt certifierat ekologiskt utsäde

Per-Anders Roslund i ett av sina potatisfält.

är något som Per-Anders känner oro för. Kvaliten på utsädet kan ibland vara mycket dålig, trots att det är certifierat.

Parallellodling

För att klara av regelverket kring parallellodling så odlas potatis med olika färg så att den konventionella och ekologiska potatisen lätt ska

kunna åtskiljas. Potatisen lagras också i två separata lager och alla lådor är märkta. Att KRAVs regelverk kring parallellodling klaras på detta sätt är ett måste. Om det skulle krävas två separata företag skulle det bli för komplicerat och den ekologiska odlingen skulle läggas ned.

Just nu har Roslunds potatis balans mellan produktion och efter-

frågan av ekologisk potatis men Per-Anders tror att den ekologiska arealen på sikt kommer att öka, delvis på grund av en större efterfrågan men också på grund av att urvalet av bekämpningsmedel kommer att minska ytterligare framöver.

**Text och foto: Kristina Homman
Länsstyrelsen Dalarna**

KURSAKTUELLT

Dalarna och Gävleborg

Bevattningskurs för dig som odlar potatis och/eller grönsaker.

Rätt utförd bevattning ger ökad skörd, bättre kvalitet på produkterna och minskad växtnäringsutlakning, men hur vattnar man för att uppnå detta? Och vilka regler och lagar gäller vid bevattning? Vilka krav ställs på vattnets kvalitet? Den här dagen får vi veta mer om detta samt vilket bevattningsbehovet är i potatis och grönsaker samt på olika jordar. Vi får också lära mer om metoder för att fastställa bevattningstidpunkt samt bevattningsteknik.

Onsdag 9 november kl 9.30-16.00,
Hotell Gustaf Wasa i Borlänge.

Kostnad: 400 kr + moms per företag som faktureras i efterskott, samt fika och lunch som betalas på plats.

Trädgårdsgrödor som affärsidé.

Låt dig inspireras av Marcus Söderlind, ekologisk grönsaksodlare från Jönköping. Marcus har arbetat inom trädgårdsnäringsens olika delar under många år, bl a åt Tillväxt trädgård och LRF. Han och sambon Emma driver nu en ekologisk grönsaksodling med ca 1 ha på friland och 1500 m² växthusyta. Ett brett sortiment av grönsaker odlas och säljs i huvudsak på torget i Jönköping och till restauranger.

Onsdag 16 november kl 9.00-16.00
på Västerbergs Folkhögskola, Storvik.

Kostnad: 400 kr + moms per företag som faktureras i efterskott, samt fika och lunch som betalas på plats.

För mer information och anmälan till dessa båda trädgårdsbegivenheter kontakta Kristina Homman, kristina.homman@lansstyrelsen.se 023-818 29.

Västerbotten och Västernorrland Sparsam körning med traktor.

Kursen ges kl 9.30-16.00 på följande platser och dagar:

Kåge 11 oktober,
Lövånger 12 oktober,
Ånäset 13 oktober,
Umeå 14 oktober,
Örnsköldsvik 18 oktober,
Sundsvall 19 oktober,
Ådalen 20 oktober.

Mer information: Ingvar Persson,
LRF Konsult, tel 090-10 80 75.

Anmälan till Gröna Navet 090-16 41 83,
gronanavet@umea.se
senast 10 dagar före kursstart.

Vad gör Smakstart för slakten?

Smakstart är ett 20-miljonersprojekt som vänder sig till alla i Västernorrlands län som producerar eller handlar lokal mat. Målet är förbättrad lönsamhet för producenter och att det ska vara enkelt att handla lokalproducerad mat. Hushållningssällskapet Västernorrland är projektägare.

Foto: Jenny Berglind

Möte på Nipyran.

Smakstarts affärsidé är att lyssna på vad konsumenten efterfrågar. Om man önskar ekologiskt producerat kött så ska det vara möjligt att köpa det. Önskas något annat så letas dessa produkter och producenter upp.

- Smakstart ger inga pekpinningar, säger Ann-Sofie Stark, Hushållningssällskapet, och det finns inte heller några motsättningar mellan ekologiskt, konventionellt eller andra uppfödningssystem. Huvudsaken är efterfrågan från konsumenterna, lokal produktion och ökad lönsamhet för producenter. Vi arbetar med transparens, det ska vara känt var och hur djuren är uppfödda, var de slaktats, hur köttet är mörat, styckat och så vidare.

Slakterier

Antalet återtåg per gård är begränsat på vissa slakterier. Det gäller inte Jämtlandsgården och Delsbo slakteri. Samarbetet med dessa slakterier har därför fungerat bra. Några uppfödare har visat intresse för ett mobilt slakteri men det har visat sig vara omöjligt att räkna hem en sådan verksamhet ekonomiskt. Det finns ändå anläggningar i länet som skulle kunna användas för småskalig slakt. Diskussioner förs om så kallade slak-

teripooler och intresset från producenter hålls mycket stort.

Största problemet?

Det riktigt stora problemet är konsumenternas och även producenternas bristande köttkunskaper. För uppfödaren handlar det om att hantera och planera för djurmateriell, uppfödningssystem, slutgödning och slakttidpunkt för att erbjuda vad konsumenterna efterfrågar. Konsumenterna vet tyvärr inte alltid vad de vill ha och hur det bäst tillagas för bästa ätkvalitet. TV-kockarnas upplysningar är långt ifrån uttömmande. Smakstart har med andra ord ett gigantiskt informationsuppdrag i frågan.

Kunder utan egen bonde

När det gäller projektets arbete med kött tror Ann-Sofie Stark att den mängd som produceras i Västernorrland i första hand kommer att gå till intresserade privata konsument som inte har någon relation till en "egen bonde".

- Det gäller att ordna logistiken och att anonymisera köttet, säger Ann-Sofie. Sedan behövs beställningar på en mängd som motsvarar minst ett helt slaktdjur. Idag är snittpriset för

Foto: Katarina Norström

Inspirationsdag för kockar och producenter.

Foto: Britta Åkerlind

Smaklutmässa i Brynge.

nötkött omkring 95-120 kr/kg i matvarubutiken. Uppfödaren får 25-30 kr/kg för ett slaktdjur. Om uppfödaren producerar kött med hög kvalitet som efterfrågas av konsumenten och konsumenten vet vad de ska beställa så kan det finnas en fortsättning efter projekt Smakstarts slut för nötköttsuppfödning under märket Västernorrlandsgården.

Berit Löfgren
Länsstyrelsen Gävleborg